
TOPLANTI & GEZİ

Doğu Azerbaycan ve Tahran Gezisi Notları (2-5 Mayıs 2014)

FATİH ERKOÇOĞLU*

Başlangıç: İğdır

İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi'nde görev yapan sınıf arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Fatih Özkán, fakólterinden iki arkadaşın kitap fuarı için Tahran'a gideceğini söylemişti. Katılırsam dört kişi olacaklarını ve böylece Tebriz, Erdebil ve Tahran'a kısa süreli bir gezi gerçekleştireceklerini belirtti. Uzun zamandır İran'a gitmeyi arzu ediyordum. Bu benim için büyük bir fırsattı. Özellikle bölgeyi karayolu ile dolaşmak güzel olacaktı.

1 Mayıs günü 13:40'da Ankara'dan kalkan uçağımız bir buçuk saat sonra 110 km hızla esen rüzgar nedeniyle İğdır'a inemedi. Buraya en yakın havalimanı ise Kars'tı. Uçağımız Kars'a indikten sonra Türk Hava Yolları'nın hazırlamış olduğu otobüslerle İğdır'ın yolunu tuttuk. Türkü yolcunun azığı derler...

İğdır'ın al alması

Yemeye bal alması

Yar Gelenden sonra

Yaremin sağalması

Ölürem ölürem yar

Yetimem yar yetimem yar

Ay balam sevirem yar

Sevirem yar sevirem yar yar

* Doç. Dr. | Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakóltesi Tarih Bölümü

İğdır'a girdiğimizde hava kararıyordu. Fatih beni karşıladı. Hemen bir yemek yedik. Sürprizi vardı. Her Perşembe akşamı Uygulama otelinde bir sohbet olurmuş. Bugün beni konuşturmak istediklerini söylediler. Ben de "*Hz. Peygamber ve Atıcılık (Okçuluk)*" üzerine Hz. Peygamber dönemi okçuluğu ve sorular üzerine genel Türk okçuluğu üzerine bir konuşma yaptım.

Saat 10'u geçiyordu. Bir çay sohbeti sonrasında ertesi günkü programımızı konuştuk. Bizi Doğu Beyazıt'taki Gürbulak Sınır Kapı'sına götürecek bir taksici ayarlandı. Sabah 6'da herkesin hazır olması istendi.

Erken vakitlerde, gün ağarırken kaldığım otel odasında Büyük Ağrı dağı muhteşem gözüküyordu. Hemen bir kare fotoğraf aldım. Hazırlıklar yaptık. Şoförümüz henüz Uygulama Oteli'nin önüne gelmişti. Eşyalar yüklendi ve yola koyulduk. Doğu Beyazıt'a doğru giderken manzara harika idi. Yol boyunca sol tarafta Ağrı dağı arz-ı endam etmekte idi. Köyler, hayvan sürüleri. İleride Doğu Beyazıt görülüyordu. Bu yollardan geçen yıllarda da geçmiştik. Sağ olsun Fatih kardeşim bizi, ağırlamış ve İshak Paşa Sarayı'nı gezdirmişti.

Gürbulak Sınır Kapısı

Kırk, kırk beş dakikalık yolculuk sonrasında sınır kapısında idik. Şoförümüzle geliş vaktini anlaştık ve ayrıldık. Sınır kapısından içeri girdik ve tepeye doğru yürümeye başladık. Zira resmi binalar tepeye yapılmıştı. Bürolara kadar ellerimizde çantalarla bir miktar yürümemiz gerekti. Yurtdışı harç pulları alındı. Bizim taraftan hızlıca geçtik. Artık İran tarafında idik. Görevliler Azeri idi. Konuştukları rahatlıkla anlaşılıyordu. İşlerimizi bitirdikten sonra ellerimizde çantalarımız olduğu halde dışarı çıktık. Hemen kapıda bir dolmuş bekliyordu. Bu sefer aşağıya doğru iniş başladı. Dolmuştan iner inmez etrafımız sarıldı. İran parası tümen alıp, almayacağımız soruldu. O an yıllar öncesine gittim. Suriye'ye geçmek üzere Antakya'ya gittiğimizde de böyle olmuştu. Satıcılar hemen etrafımız çevirmişlerdi.

Tabi biz hazırlıklı idik. İğdır İlahiyat'tan arkadaşımız Habib Demir, aylardır İran'da bulunuyordu ve cebinde bir miktar tümen vardı.

Sıkı bir pazarlık sonrasında 90 bin tümene bizi Tebriz'e götürecek

olan aracın genç sahibi ile anlaştık. Eşyalar bagaja yüklendi ve yola çıktık. Genç şoför birkaç dakikalık işi olduğunu söyledi. Onun için Mâkû'da bir sokağa girdik. Arkadaş arabadan indi ve yerine babası olduğunu söylediği kişi şoför mahalline geçti. Böylece yolculuğumuz başlamış oldu.

Mâkû

Mâkû, İran'ın Türkiye sınırındaki bir şehri. Daha doğrusu İran Azerbaycan'ında eski bir hanlık merkezidir. Şehir, Anadolu'dan gelen Sarısuyn etrafındaki yüksek ve oldukça dar bir boğaz boyunca kurulmuştu. 2003 yılı tahminlerine göre şehrin nüfusu 38 bin kadardır. Halkının çoğunluğunu Bayât ve Pörnek başta olmak üzere çeşitli Türkmen aşiretleri oluşturmaktadır. Osmalı-Safevî savaşlarında sıklıkla el değiştirdi. 1747'den itibaren de Bayat aşiretinden gelen hanların merkezi oldu.



Şehirde ilk göze çarpan husus genelde iki katlı olan yapıların, Amerika'da olduğu gibi çelik konstruksiyonlu tuğla yapılar oluşu idi. Küçük şehri hızla geçtik. Artık Tebriz yolunda idik. Yola girdikten kısa bir süre sonra şoförümüz sağda küçük bir dükkanın önünde mola verdi. İğdır'da aldığımız simit, poğaçaya gibi yiyecekleri çay eşliğinde afiyetle yerken, küçük dükkanda *kûbîde* yazısı dikkatimiz çekmişti. Bir Angaralı olup da *kobiti* duymamak olmazdı. Eski Ulus'ta başta olmak üzere küçük el

arabalarında, yumurta, yeşil soğan, domates gibi birçok sebzenin bazlamaya benzer bir ekmek içine doldurularak oluşturulan pratik bir yemektir kobit. Dükkanın içindeki tablada buna benzer bir şey hazırlıyordu dükkan sahibi. Gerçi onlarınki dürüme dönüşüyordu. Bizimkinde ise ortadan ayrılarak içine zikrettiğimiz eşyalar dolduruluyordu.

Farsça bilen arkadaşlarımız bizi uyardı. Buradaki Kûbide ile Angaralıların kobidinin aynı olmadığını. Zira Tebriz'de de yiyeceğimiz üzere bizdeki Adana kebabı tarzında, fakat tamamen etten oluşan yiyeceğe de bu ad veriliyormuş. Olsun dedik, kısa süre de olsa bu kelime bize güzel Angara'mızı hatırlattı. Gülüştük...

Mola sonrasında yola tekrar koyulduk. Arabamız rahatı, yol tutuşu da gayet iyiydi. Yol güzergahı tam bir sene önce yine Fatih Özkan ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden birkaç hocamızla birlikte gezdiğimiz Nahçıvan topraklarını hatırlatıyordu. Yol boyunca "*türkü yolcunun azığıdır*" ifadesine uygun olarak özellikle Şahin hocamla birlikte Azeri türküleri, Kerkük türküleri okuyorduk.

Tebriz

Yolumuz takriben 4 saat sürmüştü. Bir de İran saatinin bir buçuk saat ileride olduğu hesap edilecek olursa saat iki sularında Tebriz'in banliyolarına ulaşmıştık. Şoför arabasında getirdiği bazı temizlik maddelerini yolda durduğumuz dükkana vermek ve de sigara içebilmek için bir mola vermişti. Zira arabasında vatandaşa sigara içirtmemişti. 20 dakika sonrasında otelimizde idik. Hemen yerleştik ve Tebriz turuna başladık. Bir taksi kiralayarak şehir merkezine geçtik.

Tebriz, İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletinin merkezi idi. İran'ın kuzey-batısında deniz seviyesinden 1350 m. yükseklikte kurulmuştur. Şehre Azeri Türkleri ve Osmanlılar Tebriz, Pehleviler Tovriz (dökülme/akmak) demektedirler. Tebriz ve çevresi Hz. Ömer zamanında İslâm hakimiyetine girmişti. Sâcoğulları, Revvâdîler, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Ahmedîliler, İldenizliler, Hârizmşâhlar ve Moğolların hakimiyetine girdi. Argun Han askeri faaliyetleri için şehri merkez yaptı. İlhanlılar sonrasında Çobanlı, Altın Orda, Muzafferîler ve Celâyirîlerin idaresine girdi. 1386'da Timur, şehri savaşız ele geçirdi. 1410'da ise Ahmed Celâyir'i yenen Karakoyunlu Yusuf'un eline geçti.



Uzun Hasan döneminde şehir Akkoyunluların başkenti oldu. 1502'de Şah İsmail tarafından Safevî başşehri yapıldı. 1514'de Osmanlı hakimiyetine girdi. Müteakiben Safevîler ve Osmanlılar arasında sıklıkla el değiştirdi. Şehirde inşa edilen Osmanlı eserleri tahrip edildi. 1747'de Dünbüliler şehri ele geçirip Tebriz-Hoy Hanlığı'nı kurdular. 1790'da ise Ağa Muhammed tarafından Kaçar hakimiyetine girdi. 1827'de ise Rus işgaline uğradı, bir yıl sonra şehir yeniden İran idaresine girdi. Tebriz şehri özellikle XX. yüzyıl başlarında İran'ın siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu şehre geldi ve buradaki İngiliz birliklerini püskürttü. 1921 yılında yapılan antlaşma ile şehir İran'a bırakıldı. 1941 yılında ise Sovyetler Birliği'nin işgaline uğradı. 1945 yılında Tebrizli aydınlar, Sovyet ve İran'ın baskılarına rağmen Azerbaycan Milli hükümeti tesis edildi. Ne var ki 1946 yılında İran hükümet kuvvetlerinin Tebriz'e girmesiyle birlikte, Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti ortadan kaldırıldı.

Bu kısa siyasi tarih bilgisi sonrasında biz gezimize kaldığımız yerden devam edelim. Aslında bu tarihçe birçok şeyi ifade etmektedir. Tebriz'in sıklıkla el değiştirmesi şehre, sanat ve mimari açıdan zenginlik kattığı düşünülebilir. Fakat gezmeye başladıkça aslında bu idarelerin şehre büyük yıkım getirdikleri de anlaşılmaktadır.

Gökmescid

Otelden ayrıлып tuttuğumuz taksi ile şehir merkezine ulaştık. Cuma günü olması hasebiyle şehir çok tenha idi. İlk durak yerimiz ise *Gökmescid*'di. Ana cadde üzerinden geniş bir avluya giriş yaptık. Büyük bir tuğla yapı sizi karşılıyor. Bu cami, *Cihan Şâh Mescidi* veya *Muzafferiye* isimleriyle de tanınmaktadır. Halk arasında ise mavi çinilerinden dolayı *Mescid-i Kebûd* (Mavi Cami) denilen bu cami, Karakoyunlu Cihan Şah tarafından 1465-66 yılında inşa edilmiştir.



Mescid tamamen tuğladan yapılmış olup dışı zengin çini mozaik ve renkli sır tekniğinde çinilerle kaplıydı. Mescidin abidevi taç kapısı sizi bütün heybeti ile karşılıyordu. Mescid içinde halen restorasyon sürüyordu. Yapının ortasındaki kilimlerden mescidin halen ibadete açık olduğu anlaşılıyordu. Daha içeride mezarların bulunduğu kısmın, çinileri neredeyse tamamıyla dökülmüş, bir kısmı mezarların olduğu yerin üstünde muhafaza altına alınmıştı. Petek desenli mavi çiniler özellikle bu kısmın, girişinde çok belirgin görülüyordu. Azeri görevli arkadaş yapı hakkında bir kısım bilgileri bizimle paylaştı. Muhtelif yerlerden fotoğraflar ve video çekimlerini aldıktan sonra yapıdan çıktık.

Yapıyı gezerken İğdir İlahiyat'tan arkadaşımız Yrd. Doç. Dr. Şahin Ahmedoğu'nun, Erzurum'dan tanıdığı Türkan Hanım geldi. Türkan hanım Atatürk Üniversitesi'nde Sanat Tarihi doktorası yapıyordu. Artık şehri Türkan Hanımla birlikte gezecektik.

Gökmescid'den çıkınca hemen sağda, aynı güzergâhta -ki burası aynı zamanda Mescidin bahçesi olarak da bilinmektedir- Hakânî Bahçesi olarak bilinen bir park görülüyordu. XII. yüzyıl ünlü Azeri şairi Efdalüddin Bedel Hakânî'nin heykeli yer alıyordu.



Azerbaycan Müzesi

Birkaç metre sonra ise Azerbaycan Müzesi'nin avlusuna girildi. Daha önce Nahçıvan'da gördüğümüz koç ve koyun mezar taşlarından birkaç tane de burada vardı. Avlunun duvar kısmına bölgede bulunan balballar yerleştirilmişti. Yer boylu boyunca uzanmış birkaç mezar taşının yazıları halen okunabiliyordu.



1957'de açılan ve 1962 yılında yenilenen müzenin avlusunun fotoğraflanmasından sonra merdivenlerden çıkarak müzeye girdik. Sadece Fatih Özkan ve ben müzeyi gezmeye kadar verdik. Üç katlı müzenin giriş katı eski çağlara dair eserlerin bulunduğu kısımdı. İkinci katın bir bölümü İslam eserlerine ayrılmış diğer kısmında ise muhtelif dönemlere ait paralar teşhir ediliyordu. Her şey gayet güzel gidiyordu. Ta ki fotoğraf makinem bozulana kadar.



Beş yıldır kullandığım fotoğraf makinesi, Belgrad'da yine bir müze gezerken perde motorunda bir arıza vermişti. Tamirciye götürmüş, perde motoru değiştiği takdirde makinenin yeniden çalışabileceği ifade edilmişti. İnternette sorduğum parça ise 300 tl civarında idi. Emektarı sat-sak o kadar etmeyecekti. Sineya çektik. Otobüste fakülteye gelirken yolda makinem elimden düştü. İlk defa başıma böyle bir şey gelmişti. Üstüne üstlük bu sefer de filtrem kırıldı. Odama geldiğimde bir sürprizle karşılaştım. Makinem çalışıyordu. İşte bu makine ile yola çıkmış idim. Ne var ki yine bir müzeyi fotoğraflarken aynı sorunu çıkartan fotoğraf makinemi emekliye ayırmak zorunda kaldım. Artık yol boyunca Note II ile fotoğrafları, Sony makinemle ise video çekimlerini yapmak zorunda kalacaktım.

Lokanta

Mescid, müze derken adam akıllı acıkmıştık. Zaten yolda da ciddi bir şeyler yememiştik. Bunun için günün kalan kısmını sağlam geçirebilmek adına bir şeyler yememiz gerekiyordu. Kısa bir yürüyüş sonrasında, dar yollardan tarihî bir hamamdan dönüştürülen bir restorana girildi. Hamamın asıl kısmında etrafa kurulan yüksek, aykakkabıları çıkararak oturduğunuz sofralarda yemekler yeniliyordu. Kırım'da girdiğimiz bir Özbek lokantasında da bu tarz oturacak yerler bulunuyordu. Orada en azından bir kasnak üzerine yemekler geliyordu. Burada ise yere serdiğimiz bir sergi üzerinde yemekler yenilecekti. Biz siparişimizi verdik. Çelo kebab, Kúbide ve Tebriz Köftesi takriben yirmi dakika sonra geldi. Tebriz köftesi geçen yıl Doğu Beyazıt'ta yediğimiz köfteyle benzerlik gösteriyordu. Yemeğin ardından çaylarımız geldi. Çay bardaklarına bir çubuğun etrafını sarmış olduğu halde bir madde yerleştirmişlerdi. Bunun şeker niyetine çaya koyuyorduk. Ayrıca kıtlama olarak bilinen şekerler de getirilmişti.





Yemek sonrasında lokantanın diğer kısımlarını gezildi. İç içe, oldukça otantik bir mekandı. Birkaç kare fotoğraf aldık. Hoş bir zaman geçirmiştik.

Arg-i Tebriz (Tebriz Kalesi)

Yol boyunca giderken solda Tebriz'in önemli bir eseri olan Arg-i



Tebriz'i görülyordu. Hem şehir (kale) girişi hem de mescid olarak kullanılan tuğladan yapılmış bu yapı, kalenin günümüze kadar gelebilen yegâne surlarını oluşturuyordu. Kalenin bir adı eski caminin adına atıfta bulunularak Mescid-i Ali-şâh'tır. Caminin sadece mihrabı günümüze kadar gelebilmiştir. Yapının sol tarafında yeni yapılan bir Cuma mescidi görülyordu. Bu arada rehberimiz Rus işgali döneminde burada bir tiyatro yapıldığını, İran devrimi ile birlikte burasının havaya uçurulduğundan bahsetmişti.

Makbaratü'ş-Şüerâ Müzesi

Rehberimiz Türkan Hanım, yemek sonrasında bizi Şairler Mezarlığı'na götürdü. Tebriz'in yetiştirdiği pek çok şairin mezarlarının yer aldığı bu mezarlıkta inşaat halen devam ediyordu. Mezarlığın etrafı mesire yerine dönmüştü. Her yer insan doluydu. Parkta sizi 18 Eylül 1988'de vefat eden meşhur Tebrizli şair, Muhammed Hüseyin Şehriyâr'ın büstü karşılıyordu. Bilboardlarda önemli şairlerin şiirlerinden örnekler sunuluyordu. Daha sonra Şehriyâr'ın mezarının da olduğu müzeye gidildi. Binanın içerisinde muhtelif heykelleri resimler bulunuyordu.



Türkün dili tek, sevgili istekli dil olmaz.

Özge dile katsan, bu esil dil esil olmaz

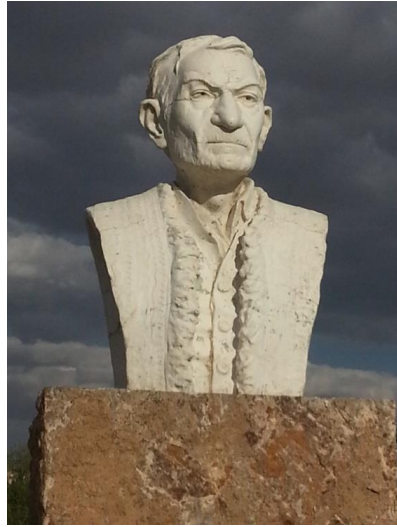
Heyder Baba, Nene Kızın gözleri,

Rakşende'nin şirin-şirin sözleri,

Türki dedim, okusunlar özleri,

Bilsinler ki, adam geder ad kalar,

Yahşı-pisden ağızda bir dad kalar.



Şehriyâr'ın türbesi sonrasında parkın ve müzenin hemen yanında yer alan Hz. Hüseyin'in torunlarından birisinin (Hamza b. Musa b. Cafer) kabrinin yer aldığı külliye girildi. Şairler mezarlığı kalabalıktı, burada ki kalabalıkta diğer tarafı aratmıyordu. Ana baba günü gibi idi. Bayanlar kapalı olmalarına rağmen üzerlerin *çâdır* denilen örtüyü almak zorunda idiler. Girdiğimiz avluda içi boş bir havuz vardı. Avlunun çevresi tuğladan yapılarla çevrili idi. Rehberimiz içeriye girdiğimizde yakın zamanlarda Hz. Hüseyin'in torunlarından birinin daha mezarının bulunduğu bahsetti. Buradaki külliye ve Erdebil'de gireceğimiz Şeyh Safi Türbe ve külliyesi, bilhassa Tahran'daki Humeynî Külliyesi (halen

inşaat halinde) ve Abdülazim el-Hasenî Külliyesi, bölgede Şiiliğin nasıl yayıldığını bize çok açık gösteriyordu. Peygamber torunlarının mezar yerleri, Şiiler tarafından tam bir panayır mahalline dönüştürülmüş idi. Hayatın tam içinde bulunuyordu bu mekanlar. Bir taraftan insanlar bu yapıların bahçelerinde oturuyorlar, çaylarını içiyorlar, çocukları külliyelerde ve mezarlıklarda gezdiriyor, diğer taraftan ise vaazlar, secde taşları, her yerde Hz. Hüseyin vurgusu Büyük Selçukluların Sünnî İran'ının Safeviler eliyle nasıl bir dönüşüm geçirdiğini bize açık ve seçik gösteriyordu. 2004-2005 yılları arasında Suriye'ye yapmış olduğumuz muhtelif gezilerde de bu durumu görebiliyorduk. Her ne kadar kendilerine nispeti pek bilinmese de Fâtimîlerin bölgeyi Şiileştirebilmek için yaptığı mekanlar, İran Cumhuriyeti tarafından kendi tarzlarında restore edilmiş ve vatandaşlarının uğrak mekanı haline getirilmiştir. Özellikle Seyyide Rukiyye ve Seyyide Zeyneb -ki bu sonuncu bir mahalle olarak varlığını sürdürmektedir- Şiiler için önemli mekanlardandı. Buralara gidildiğinde Kербela, Necef ya da İran'daki yukarıda zikredilen mekanlar hatıra gelmektedir.

Sadece bu mekanlar değil, Ürdün'de Müte savaşının yapıldığı yerde, Lübnan'da Baalbek'teki türbeler de, Suriye'nin Rakka isimli -ki bugün İŞİD'in elinde olan- şehirde bulunan Veysel Karanî ve Ammâr b. Yâsir'e nispet edilen türbeleri de İran kendi üslubu ve tarzına göre yeniden yaptırmıştır.¹ Tabi üzümlere söylemek gerekir ki Türkiye'de bazı aklı evveler de -belkide bilinçli olarak- İranlı turisti çekebilmek adına, İslâm tarihi hocalarının bu şahsın mezarının Medine'deki Baki' Mezarlığında olduğunu bas bas bağırmaclarına rağmen Hz. Ali'nin kardeşi Akil'in mezarının Diyarbakır'da olduğunu tespit etmeye çalışmasından bir art niyetin olduğunu düşündürmektedir. Yapılan bir haberde, peşin olarak şu da söylenmektedir. *"... 10 yıllık bir çalışmanın ardından, Hazreti Ali'nin ağabeyi İmam Ukayl'in kabrinin Diyarbakır'da olduğuna ilişkin delillere ulaştı"* denilmektedir.²

Habere göre Hz. Ali'nin ağabeyinin Diyarbakır'da olmasının inanç turizmi açısından çok önemli olduğunu söyleyen, Dicle Üniversitesi

¹ Ne yazık ki bu türbeler İŞİD tarafından havaya uçurulmuştur.

² D. Bakır Hz. Ali'nin ağabeyi İmam Ukayl'in Peşinde, İsmail Avcı'nın Haberi, Zaman, 03 Aralık 2010.

Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kenan Haspolat, "İmam Ukayl türbesinin Medine'de de olduğu söyleniyor. Ama orada kendisinin değil, kopan parmanın olduğu yönündeki hüküm ağır basıyor. Herşey söylenir. Mühim olan belgelerdir. Elimizde Osmanlı belgeleri var. Belgeye itibar etmezsek neye itibar edeceğiz? Peygamberimizin amcasının oğlunu ziyaret etmek büyük ayrıcalık. Diyarbakır'dan İran otobüsleri sık sık gelip geçiyor. Bu türbe onların Diyarbakır'da kalmalarına, inanç turizmine vesile olabilir." diyor.

Teleferikle Tebriz

Makbaratü'ş-Şuarâ'dan sonra iki taksi ile şehrin kuzeyinde tesis edilen teleferiğe gidildi. Rehberimiz korktuğu için bize katılmadı. Dört kişilik teleferiklere bindik. Hava kararmak üzere idi ve kuvvetli bir de rüzgar başlamıştı. Yükselirken ilk olarak fark etmedik, fakat tepede rüzgar etkisini gösterdi. Sallantılarla birlikte arkadaşlar arasında heyecanla karışık korku kendisini göstermeye başlamıştı. Tabi, teleferik içinde Tebriz'e yukarıdan bakmak güzeldi. Geniş bir ovaya kurulan şehri kısa süre de olsa temaşa etmiştik.



İl Gölü

Teleferik sonrasında yeniden bir taksi tutuldu ve büyük bir havuzun çevrelediği Kaçar dönemi saraylarından birinin yer aldığı Tebrizlilerin mesire yeri olan İl Gölü denilen mekana gidildi. Gerçekten de İl Gölü ana baba günü gibi idi. Gündüzleri sıcak olan Tebriz'de akşamları çocuk gidilebilecek yegâne yer burası idi. Gölün etrafı, kebabçı ve mısırcılarla çevrili idi. Önce bir közlenmiş mısırın tadına baktık, biraz yanmış da olsa mısır yenilmeyecek gibi değildi. Havuzun etrafı insan kaynıyordu, ışıklandırma yeterli değildi. Kadınlar da erkekler gibi dışarıda idi. Bazı yerlerde kurulan çadırlar dikkatimizi çekmişti. Tahran yoluna doğru birçok yerde gördüğümüz gibi İranlılar, fırsat bulur bulmaz soluğu park ve bahçelerde alıyordu ve hemen bir kilim seriliyor, çadır kuruyor ve zaman değerlendiriliyordu. Biz de Tebrizlilere uyduk, biraz İl Gölünü çepeçevre dolaştıktan sonra kenardaki çay bahçelerinden birine oturduk. Çaylarımızı afiyetle içerken Şahin'in, telefonu üzerine Tebriz'de bulunan arkadaşları geldiler. Dört kişi biz, iki de onlar birlikte bir kahvehaneye gittik. Bir miktar çaylı sohbet sonrasında bu arkadaşlar bizi otelimize bıraktı. Altı kişi oldukça zorlu bir yolculuk olmuştu. Hıyâban-ı Râh-ı Ahen'de bulunan otelimize geldiğimizde hepimiz yorulmuştuk.





Kapalı Çarşı

Sabah oldukça hafif bir kahvaltı sonrasında güne başladık. Akşamdan sözleşmiştik, biz bir taksi tutarak hızlı bir alışveriş için Tebriz çarşısına gidecektik. Bu arada elimizde çantalarımız vardı, hareket kabiliyetimiz azalmıştı. Yine de tuğladan inşa edilmiş kapalı çarşuyu ellerimizde bavullar olduğu halde hızla gezdik. Çarşı henüz açılıyordu. Halı ve kilimlerin satıldığı kısımda kısa bir mola verildi. Çaylar içildi. Çarşının bitiminde bir cami ve külliyesinin içerisinde geçildi. Her yer molla kaynıyordu.

Tebriz'de tanıştığımız, kendisinin de kadın giyim dükkanı olan Mesud isimli arkadaşına, müzik aletleri almak istediğimi ifade etmiştim. Onun mihmandarlığında bir dükkana gittik. Oradan kendime bir setar, bir de tar aldım. Hediyesi kavalla birlikte 160 dolar tuttu. Ben kaval deyince, bildiğimiz kavalı düşünmüştüm. Aldığım sazların çantasına sığdırırım diye sorun etmemiştim. Satıcı arkadaş kaval diye bir def çıkarmasın mı? Olan oldu, artık bir de hediye kavalım vardı.

Artık önümüzdeki günler boyunca çantalarım yetmiyormuş gibi, bu narin enstrumanları elimde taşıyacaktım. Sağ olsun yol arkadaşlarım da büyük bir itina gösterdiler ve kırmadan sağ salım Ankara'ya kadar bunları getirebildim. Gerçi güzel tarafları da oldu. İlk defa elime aldığım setarla akşam Erdebil'de misafir olduğumuz evde küçük bir konser verdim. Önümüzdeki günlerde Tahran'da bir konser daha icra edecektik.



Erdebil

Arkadaşımız Mesud'un dükkanının olduğu AVM'den bir dükkan sahibi arkadaş hemen bir şoför ayarladı. Hemen alışveriş merkezinin önünden eşyalarımızı yükledik ve Erdebil yoluna koyulduk. Takriben üç saatlik bir yolculuğumuz olacaktı. Ben her zaman olduğu gibi ön tarafta şoföre yoldaşlık ediyordum. Arkadaşlar birkaç günlük yorgunluğu çıkartmak üzere uykuya dalmışlardı bile. Burada ilk özçekimimi (selfiemi) çektim. Ben uyanık arkadaşlarım uyurken. Güzel olmadı da değil hani.

Şeyh Safi Külliyesi (Müzesi)



Şâh İsmail'in büyük büyük dedesi olan bu şahsın mezarı etrafında oluşturulmuş yapılar topluluğunu ziyaret için yüklü miktarda para ödedik desek herhalde yanlış olmazdı. Kendi vatandaşı tek bilete girerken bizim için zannedersen 10 bilet kesti. Tabi her birimiz için.

Geniş bahçe sonrasında Turkuaz yapıların çevrelediği bir avluda yer



alan kubbeli büyük bir yapının içine girildi. Turkuaz çinili yapının içinde hayretimizi gizleyemedik. Yol arkadaşlarımızla bu görüntü karşısında tartışmaya başladık. Neredeyse yapının kubbesine kadar ahşap bölmeler vardı. Sanki devâsa ve hoş bir güvercin kümesi gibi duruyordu. Diğer arkadaşlarla bu ahşap bölmelerin ne maksatla yapıldığını tartışmaya başlamıştık. Kitap konulabileceği bile düşünülüydü.



Bizim bu tartışmamıza kulak misafiri olan Azeri bayan görevli, burasının başta Çin'den olmak üzere İpek Yolu ile gelen pekçok çini tabak ve vazo gibi değerli eşyaların teşhiri ve de muhafazası için yapılmış bölmeler olduğunu söyleyince mesele vuzuha kavuşmuştu. Gerçi muhtelif yerlerde cam içerisinde bu çinilerden kalanların teşhiri yapılıyordu, fakat kubbeye kadar ahşap bölmeler hayretimize gitmişti. Bayan görevli Rus işgaliyle burada teşhir edilen birçok eserin Rus müzelerine nakledildiğini söyledi.

Kısa bir gezi sonrasında Şahin'in arkadaşlarının evine gidildi. Mükellef bir sofraya bizi bekliyordu. Afiyetle acıkan karınlarımızı doyurmuştuk. Yemek sonrasında ise kısa bir tur atalım istedik. Dışarı çıktığımızla

birlikte şiddetli bir yağmur başladı. Islanmamak için bir kahvehaneye sığındık. Nargile ve çayların yanında tatlı gelmişti. Bir miktar oturduktan sonra belki de bir kilometreye yakın bir yürüyüş sonrasında Erdebil'de bulunan bir göl kenarına ulaştık. Bazı Erdebilliler gece yürüyüşüne çıkmışlardı. Hava serindi, bir miktar aydınlatma daha olsa bu tenezüh mekanını bu vakitlerde çok daha tercih edilebilir bir mekana dönüşebilirdi.

Gece 24 sularında Erdebil'den Tahran otobüsüne binildi. İçerideki ağır kokuyu saymazsanız, otobüs rahattı. İki bir tarafta bir de diğer tarafta olmak üzere üçlü koltuklar vardı ve daha da önemlisi oturduğunuz sürece emniyet kemerinizi takmak zorunda idiniz. Erdebil'deki arkadaşlarımızın bir torbaya koydukları elmaları afiyetle yedik. Otobüsümüz kısa süre sonra bir mola verdi. Mola yeri bizdeki ferah ve geniş istasyonlardan farklı idi. Karanlık ve kasvetli bir yerdi. Daha da kötüsü birer adet kadın ve erkek tuvaleti vardı ve insanların oturduğu yere doğrudan açılan kapılardan giriliyordu. İran'ın bu konuda bir miktar da mesafe alması gerekiyordu.

Tahran

Kuzey İran'da Elburz sıradağlarının hemen güneyinde denizden ortalama 1150 m. yükseklikte kurulan bu şehrin, IX. yüzyıldan beri yerleşim yeri olarak var olduğu ifade edilmektedir. Tahran, yaklaşık olarak 6 km. güneydoğusunda yer alan Rey'in, Moğollar tarafından tahrip edilmesinden (617/1220) sonra şehir halkından bazılarının buraya göç etmesiyle gelişme göstermiştir. İlhanlı kaynaklarında şehrin adı zikredilmektedir. Tahran, özellikle Safevilerle birlikte önem kazanmıştır. Şehrin çehresi ise Rıza Şah zamanında epeyce değişmiştir. 1979 yılındaki İslâm devrimi, Tahran'ın fiziksel ve demografik yapısını önemli ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca 1980-1988 yılları arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı'nda şehir tahrip görmüş, civar bölgelerden kaçanların gelmesiyle birlikte nüfus hızla artmıştır. Takriben 12 milyonluk nüfus yoğunluğu nedeniyle halen Tahran'ın yerine yeni bir başkent arayışı sıklıkla dile getirilmektedir.

4 Mayıs 2014 Pazar günü sabahı Tahran'daydık. Yolda, Şahin'in Erdebil'de misafir olduğumuz evin kardeşlerinden Behmen bizi karşıladı.

Arkadaşımız evinde ikram ettiği kahvaltı sonrasında bizi bir metro istasyonuna kadar götürdü. Artık buradan sonra biz kendi başımızın çaresine bakacaktık. Metro biletlerimiz aldıktan sonra trenleri beklemeye koyulduk. Metro gayet modern görünüyordu. Baştaki vagonlar hanımlar içindi, ortak kullanılan vagonlar da bulunuyordu. Musallâ'ya giden trene bindiğimizde, ilk etapta yoğun olmayan vagon sonraki istasyonlarda yoğunluğunu artırmaya başladı. Amerika'da olduğu gibi burada satıcılar, bir istasyondan diğerine kadar vagon içinde satışlarını gerçekleştiriyorlardı.

İran'da Yaşam

Tebriz, Erdebil ve sonrasında ulaştığımız Tahran'da bilhassa kitap fuarında İran insanını daha iyi tanıma imkanı bulduk. Gerçi bu kısa süreli ve bir noktada tanımlama şeklinde olacaktır. Tebriz'deki İlgöli ziyaretimizde bayanlı erkekli Tebriz insanını müşahede etme fırsatını yakalamıştık. Genç nüfus bizde olduğu gibi fazlaydı, fakat bunların bir gelecek endişesi taşıdıkları her hallerinden anlaşılıyordu. Belirli yerlerde kızılı erkekli oturmalara fırsat ve imkan verilmese (yasaklar) de insanların bunları aşmak ve geçersiz sayabilmek için büyük çaba sarfettikleri görülüyordu. Molla rejimi gerçekte başarılı olamamıştı. Zira insanların mutlu olmadıkları yüzlerinden rahatlıkla anlaşılıyordu.

İran'a girdiğimizde Mâkû'da taksi kiralamaya çalışırken şoförler, 15 gün önce benzine yüzde elli oranında büyük zam yapıldığını ifade etmişlerdi. Benzine zam diğer kalemelere de zam olarak yansıtacağı aşıkardı. Mısır, Suriye gibi ülkelerde olduğu gibi devlet halkın acil ihtiyaçlarını burada da sübvansede ediyordu. Zaten gezdiğimiz yerlere bakınca özellikle bu iki ülkenin durumu ile mukayese edilebilecek özellikleri görebiliyordunuz. Halbuki İran'ın, Suriye, Irak, Lübnan ve körfez ülkelerinde büyük emellerinin olduğu biliniyordu. Buralardaki Şii nüfus geliştirmek ve dahi Şiileştirme faaliyetleri için muazzam kaynaklar sarf ediyordu. Nükleer çalışmalarından hiç bahsetmiyorum bile. Askerî teknolojilerinin geliştirme kaygıları bir tarafa, fakat halkın refah ve ekonomik düzeyinin -en azından belirli bir kesim haricinde- iyi olmadığı anlaşılıyordu. Ülkeyi gezerken arkadaşlarla kısa bir zaman sonra burada da olayların patlak verebileceği hissiyatımı paylaşmıştım. Zira gerçekten halkının mutlu olmadığı açıktı. Diğer taraftan Molla rejimine karşı da

büyük bir tepkinin çığ gibi büyüdüğü görülebiliyordu. Yolda bir molla geçerken, saygıda kusur etmiyor, fakat arkasından nerede ise lanet okuyorlar. Hele hele hanımların tavırları, bana yıllar önce Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki başörtüsü meselesini hatırlatmıştı. Yollarda, caddelerde gördüğümüz özellikle genç hanımlar, istisnasız ağır bir makyajlı olarak başörtülerini saçları gayet güzel görünebilecek tarzda bağlıyorlardı. İlahiyat'taki öğrenciler de başörtülerinin üstüne peruklarını, eğreti bir vaziyette duracak şekilde koyuyorlardı. Bilinçli bir hareketti bu tabi olarak. İranlı genç hanımların da bunu bilinçli olarak yaptıkları anlaşılıyordu. Geleneksel giyilen *çâdır* olarak ifade edilen kıyafetlerden ziyade çoğu genç kız, makyajlı, saçın büyük kısmının görüldüğü başörtüsü, tayt üzerinde tunik şeklinde bir kullanımı tercih ediyordu. Hanımların bakımlı olması güzeldi, fakat bu ağır makyaj yıllar sonrasında nasıl bir etki yaratacak tabi olarak bilinmez. Bu durumu gören mollaların ise buna karşı nasıl bir tavır sergilediklerini bilemiyorum. Daha öncede İran'ı ziyaret eden bir arkadaşımız, idarecilerin bu durumun farkında olduklarını söylemişti. Böyle bir durumda daha gevşek bir politika izlendiğini, şu an ki cumhurbaşkanı Ruhânî örneğinde olduğu gibi daha demokrat ve özgürlükçü bir kişinin idareye gelmesinin sağlandığını, fakat iplerin tamamıyla koparılmadan yumuşama sonrasında ise yeniden sert politikalar uygulandığından bahsetmişti. Ülke dışarıda Amerika, İsrail ve Avrupa'ya meydan okuyor, içeride iyi olmayan bir ekonomi var, halkına kısmen de olsa baskı uyguluyor. Halkı da mutlu değil. Evlendirme programlarına katılmak için gelen İranlı bayanları duymuştum, diğer taraftan misafir olduğumuz evlerde izlenen kanallar ağırlıklı olarak Türkiye kanalları idi. Kiminle konuşsanız, hemen hepsinde Türkiye özlemi had safhada idi. Türkiye'de eğitimlerini tamamlamak, orada yaşamak istiyorlardı. Bu durum İran toplumu için olumsuz olsa gerek diye düşünüyorum. Dışarıya nizam vermek yerine kendi halkının mutluluğu için çalışan bir düzen, daha hayırlı ve uygun olacaktır. Tabi bu arada İranlı hanımların, Türkiye'den özellikle bir kesimin baktığı ve zannettiği gibi çok da baskı altında olduğunu söylemek zor gibi. Özellikle kitap fuarına erkekler kadar kadınların da büyük ilgi gösterdikleri, gündelik yaşamın her alanında onların kendilerini ön planda tutmalarından rahatlıkla anlaşılmaktadır.

27. Uluslararası Tahran Kitap Fuarı

27. Uluslararası Tahran Kitap Fuarı, Beheştî Bulvarı İmam Humeynî Büyük Musallâsı denilen mahalde düzenleniyordu. Geceyi otobüste uyku ile uyanıklık arasında (yakaza hali) geçirmiştik, fakat artık akşama kadar burada kitaplara bakacak ve ihtiyaç duyduğumuz kitapları da alacaktık.

Metro'dan indikten sonra kısa bir yürüyüşle Kitap Fuarı'nın girişine geldik. Katılımın fazla olduğu daha girişten anlaşılabilirdi. Bu arada pazar arabalarıyla kitap alış verişine gelen Tahranlılar ilginç görüntüler oluşturuyordu.

Bu yıl 27 ncisi tertip edilen kitap fuarı, 30 Nisan-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında açık olacaktı. Biz ucu ucuna yetişebilmiştik. 3000 yayınevi, 4500 pavyonla fuara katılıyordu. Geçen yıl şubat ayında Uluslararası Kahire Kitap Fuarı'na da katılmıştım. Büyük çadırlar içerisinde gayr-nizami kitap reyonları vardı. Daha önce bana anlatılanlardan dolayı şaşırılmıştım. Güzel ve hoş bir görüntü yoktu. Toprak zeminde geziniyorduk ve ferah bir ortam yoktu anlayacağınız.

Musallâ'dan içeri girerken bir an bu hisse kapıldım, fakat biraz ilerleyince ve ileri de geniş havuzlu meydan, inşaat halinde büyük kubeli, çifte minareli cami ve devasa boyutlardaki Selçuklu mimarisinde esinlendiği anlaşılan avlusunda yer alan revaklı kısım ve üzerinde durduğumuz geniş alanı görünce, İranlıların daha ciddi boyutlarda bu işi düşünüp planladıklarını fark ettim. Hemen kenarda ise masalarda oturan bazı mollalar görülyordu. Herhalde bunlar vatandaşın danışması ya da fetva alması için görevlendirilmiş kişiler olmalıydı.





Girdiğimiz kısım iki kattan oluşuyordu. Standlar numaralanmış pavyonlara sağlı sollu dizilmişlerdi. Üst katta ise geniş bir alanda kitap tanıtımı yapan Kültür Bakanlığı'mızın standı ile İran'ın harita ve etnoğrafik malzemelerinin teşhir edildiği geniş bir alan bulunuyordu. Bakanlığımız kitap satışı yapmıyor, fakat sadece tanıtım vazifesi icra ediyordu.

Kitap Fuarı'nın resmi sitesinde fuarda satışa sunulacak kitapların dillerine dair şu bilgiler yer alıyordu: İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Türkçe, Ermenice, Rusça, İspanyolca, Urduca, Japınca, Korece, Çince, Hint ve Afrika dilleri. İranlıların kitâbiyâta ne derece ilgi duyduğunu göstermesi bakımından bu dillerin sayısının önemli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca konularına göre de kitaplar hemen her branşı ihtiva ediyordu. Tabi bizim için önemli olan ise arkadaşlarımızın ilgi alanına göre değişiklik arz ederek Tarih, İslam Tarihi, Mezhepler Tarihi, Felsefe oluşturuyordu.

Gezerken Türkiye'den çok sayıda yayınevini bu fuara katıldığını fark ettik. Bu arada İran Azerilerinin yayınları ise dikkat ve ilgi çekici idi. *Dede Korkut Kitabı*, *Karacaoğlan*, *Atababalar Sözü*, *Dünya Takvimleri* ve *Türk Takvimleri*, Reşidüddin Fazlullah'ın *Câmiu't-Tevârihi*,

Şehriyâr'ın *Külliyât*'ı standda satışa sunulmuştur. *Câmiu't-Tevârih*'in dışında saydığım bu eserlerin hemen hepsi Arap harfleri ile Türkçe yayınlanmıştı. Tabi bunlardan birer nüsha aldım.



Özellikle Hâfız'ın *Divân*'ı, Sadî'nin *Gülistân*'ı ve Ömer Hayyâm'ın *Rubâiyyât*'ının her standda farklı boyutlarda envai çeşit basımı söz konusu idi. Bu kitapların hepsi "beni al" diye kendisini gösteriyordu. Ömer Hayyâm'ın büyük boy kitabına takriben 40 dolar verdim. Talik Farsça metnin diğer sayfalarında İngilizce, Almanca ve Fransızca çevirileri vardı. Ara ara harikulâde renkli minyatürler sizi efsunluyordu. Bu arada kitabın sayfalarından gelen hoş rayiha ise sizi farklı bir aleme götürüyordu.

Öğlen yemeğini fuarın bahçesinde kurulan dönercilerde ayak üstü yedik. Çelo kebab ve ayran. Ayranın tadı bizimkinden farklı idi, içerisine sanki başka bir tad daha katılıyordu. Yine de güzeldi. Yemek yenilen yerlerin yakınında Arapça kitap seksiyonları da vardı, fakat onlar bahçede Kahire'de olduğu gibi büyük çadırların içerisinde idi. Ben daha çok buradan bir miktar Arapça kitap aldım.

Tahranlılar kitap fuarına gerçekten büyük ilgi göstermişlerdi. Yaşlı-

sı genci, kadını erkeği, çocuğu hemen herkes gelmişti. Bu arada almış olduğunuz kitaplar nedeniyle çantalarınız ağırlaştıysa eğer, yetkililer buna da bir çözüm bulmuşlardı. Birçok yerde güzel, güler yüzlü emanetçi bayan görevliler ücret almaksızın emanetlerinizi muhafaza ediyorlardı. Fuar'da sadece kitap satışı değil başka aktivitelerde yapılıyordu. Muhtelif pavyonlarda, tiyatral etkinlikler icra ediliyordu.

Peki şunu dediğiniz duyar gibiyim. Tahran'da kitap fuarında hangi dille anlaştınız? Tabi bizim sorularımız İngilizce oluyordu. İngilizce cevaplayan stand görevlileri, kısa süre sonra Türkçe'ye dönüyorlardı. Yani Farsça bilmenize gerek yok anlayacağınız. Gerçi atalar demiş ki; *"Kim ki bilmez Farisi, gider dinin yarısı"*. Adam gitmiş Farsça öğrenmiş, bu sefer de; *"Kim ki bilir Farisi gider dinin hepsi"* demişler. Gerçekten Farsça olmadan da oluyormuş. 12 milyonluk Tahran'ın yarısının Azeri olduğu ifade edilmektedir ki bunların bir kısmı ile bir şekilde kaldığımız iki gün boyunca tanıştık!

Kitap satış standlarını gezerken dikkati çeken bazı hususlar vardı. Bihassa İranlıların kendi standlarında devrim şehitlerine dair, broşürler, kitaplar, cdler, şehitlerin resimlerinin yer aldığı küçük ve büyük not defterleri... Mâkû'dan gelirken de yol boyunca direklere asılmış olan şehitlerin resimlerini görmüştük. Tahran'da da yolda üst geçitte, binaların boşluğunda hemen birçok yerde şehitlerin resimlerini görmek mümkündür. İranlılar sadece Hz. Hüseyin'in şehadetini değil, İran-Irak savaşında şehit olanları hafızalarında taze tutabilmek için hemen her yerde, ortamda onları hatırlatıcı objelere büyük önem veriyorlar. Bu arada zikretmeden geçemeyeceğim, İran sokaklarında Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini tasvir eden bir çok resme şahit olduk. Her an diri tutulan bir şehadet anlayışı. Kanatımca bu durum toplumsal düzeyde sorunlu bir anlayış gibi gözükmektedir.

Akşam olduğunda artık yorulmuştuk. Ellerimiz kitap doluydu ve hareket kabiliyetimiz sınırlanmıştı. Buna rağmen birkaç pavyon daha gezebildik. Artık yeter demiştik. Musallâ'nın dışına çıktık ki ana baba günü gibiydi. İçerideki kalabalık şimdi de araç tutmaya çalışıyordu. Bir taksici ile anlaşmamıştık. Arkadaşlar başka bir taksici ararken biz iki arkadaş çantaların başında duruyorduk. Trafik yoğundu, boş taksi çok nadir geçiyordu.



Bu arada mobiletli şahıslar, bize kaş göz ediyordu. Tabi biz mesele-yi anlamamıştık. Elimiz eşya dolu olmasına rağmen bizleri gideceğimiz yere götürebilecekleri anlamına geliyormuş bu. Biz hayretler içerisinde idik. Neyse arkadaşlar kısa süre sonra bir taksi kiralamıştı. Yorgun argın



eve ulaşabildik. Trenle gelirken fark etmemiştik, fakat neredeyse Tahran'ı bir baştan diğer başa kadar kat etmişiz onu fark ettim.

Akşamleyin ev sahiplerimiz mükellef bir sofrayı kurdular. Yemekleri afiyetle mideye indirdikten sonra çay eşliğinde müzik icrası başladı. Şahin hocam ile ortak melodiler olsun istemiştik. Bunun için de Azeri ve Kerkük türkülerini hem çaldık hem de söyledik. "*Yanıram eşkine can yar, mene sen naz eylesen de*", "*Bahçe bağa girmişem, etirli gül dermişem*", "*Evlerinin önyü yonca, yonca kalkmış dam boyunca*".

Ayetullâh Humeynî'nin Mezarı

Ertesi günü -ki Tahran'da ikinci ve son günümüz- mükellef bir kahvaltı sonrasında ev sahibimizin şoförlüğünde Tahran gezisine başladık. İlk durağımız İran devriminin sembol ismi Ayetullâh Hümeynî'nin türbesinin bulunduğu yerdirdi. Havalimanı yolu üzerinde yer alan mescid ve türbe, uzaktan heybetli görüldüğü gibi yakınına ulaşıldığında bu durum daha da belirgin hale geliyordu.

Çok geniş bir alanın merkezine konumlandırılmış olan türbe ve cami, henüz inşaat halinde bulunuyordu. Minarelerin külahları altın renginde yapılmış, fakat hem kubbenin hem de minarelerin iskeleleri hala yerinde idi. İnşaatın bitmesine daha çok var gibi gözüküyordu. Hatta bazı ilave binaların halen kaba yapısının inşası devam ediyordu. Elektrik direklerinde sıklıkla karşınıza çıkan, Hümeynî'nin İran bayrağı altındaki resmi üzerinde yer alan ifadeler, insanı rahatsız edecek boyutlarda idi. Buarada "*es-Selâmu aleyk yâ Rûhullâh*" yazılı idi. Elinde, üzerinde "*Yâ Fâtımatu'z-Zehrâ*" yazılı yeşil bir bayrakla bir genç İran askeri, çiçeklerle bezenmiş bir tarladan sizi karşılayan tablo eşliğinde türbenin girişine yaklaşıyorsunuz. Yaklaştıkça yapının daha çok işinin olduğu anlaşılacaktır.



İçeride İran bayrakları asılmış, Hümeynî'nin türbesinin hemen karşısında ise kendi oğulları ve Ayetullah Ruhânî'nin büyük boy fotoğrafları görülmüyordu. Hümeynî ve bir oğlunun kabirlerinin yer aldığı kısım kafesle örtülü idi. İranlılar kafesin sol tarafındaki boşluklardan paralar atmışlar, bu paralar da büyük yığınlar oluştuyordu. Oğlu ve kendi mezarları yeşil örtülü ve sandukalı idi. Her bir mezarın üzerinde çiçek buketi vardı. Ayrıca iki mezarda da resimler bulunuyordu. Kara çarşafli kadınlar ve çocuklar oturmuşlar Kur'ân ve dualar okuyorlardı.



Öğrencilerime göstermek için bir miktar secde taşı aldıktan sonra türbeden ayrıldık. Hümeynî'nin kabrinin bulunduğu yerden çok fazla gitmeden -ki burası zaten bir mezarlığın devamı niteliğinde idi- Heşt (Mezarlık)'e vardık.

Heşt (Mezarlık)

Mezarlığın oldukça geniş bir alan üzerine kurulmuş olduğu anlaşılıyordu. Bakımlı olduğu her halinden anlaşılabilir mezarlık bol ağaçlıydı. Yol boyunca görebildiğimiz mezarlar oldukça bakımlıydı. Mezarlık içerisinde biraz turladıktan sonra henüz defin gerçekleştirilen kısımlara gittik. Uzakta büyük kalabalıklar vardı. Ellerinde megafonlarla meddahlar (mersiye-hanlara burada meddâh denilmektedir), ağıtlarını yakıyor-

lardı. Biz de genelde mezarlar kazılırken, bunlar mekanı tesviye etmek için olsa gerek tuğla ve briket yardımıyla derin mezarlar oluşturmuşlar. Hatta sanki birkaç kat mezar hazırlandığını görebiliyorduk.

Abdülazim el-Hasenî Mescidi ve Türbesi

Mezarlık sonrasında gittiğimiz bu yere Abdülaziz el-Hasenî Külliyesi demek belki de daha uygun olabilir. Safevîlerin atası Seyyid Hamza'nın mezarı, Tahran'ın güneydoğusunda bu külliyenin yakınında bulunuyordu. Selçuklu tarzında yapılmış, geniş bir alan üzerine konumlandırılmış büyük bir kompleksti. Daha önce Suriye ve Lübnan'da görmüş olduğum Şiîlerini elinin değdiği mecid ve türbelerden farklı değildi. Yukarıda bu konuya dair düşüncelerimi ifade ettiğim için yeniden aynı konuya girmek istemiyorum. Bu yapıyı genel olarak tanıtmakta fayda olduğunu düşünüyorum. Yapıya bir taç kapıdan giriyorsunuz, sizi ortasında havuzun olduğu bir avlu karşılıyor. Eyvanlı ve kemerli avlu, Turkuaz çinilerle kaplı olup, hemen karşınızda üzeri kapalı ve sütunlu bir taç kapı duruyordu. Bu kısımlar bu külliyenin genişletme çalışmasıyla yapıldığı izlenimini vermektedir. Daha sonra girdiğimiz kısımlar ise ayna gibi bir malzemenin kullanılmasından dolayı oldukça parlak duruyordu. Kapalı mekan içerisinde parmaklıkları, gayet güzel dekore edilmiş bir türbe görülmekte idi. Tabii etrafımıza bakmaktan nerede yürüdüğümüzü görememiştik. Geçtiğimiz güzergâh boyunca yere konulmuş muhtelif ebatlara ve tarihlere sahip ve üzerleri yazılı olan mezar taşlarının üzerinden basarak geçiyorduk. Herhalde burası mescidin hazire kısımlarını oluşturuyordu ve genişletme çalışmaları ile mescide dahil edilince mezarlıkları kaldırmak yerine böyle bir yol tercih edilmiş olmalı idi.



Namaz kılanlar, türbenin etrafında dua okuyanlar, külliye çok ka-

labalıktı. Külliye koridorları haremlik ve selamlığa uygun hazırlanmıştı. Haremlik kısmında ilk okul öğrencileri olduğunu zannettiğim, beyazlı pembeli çarları ile büyük bir grup kız öğrenci topluluğu hocalarının nezaretinde dualarını okuyorlardı. Parlak, bakımlı ve hoş düzenlenmiş olan koridorlardan yürüyerek yapının en eski kısımlarını oluşturduğunu düşündüğüm avluya ulaştık. Zira avlu çevresindeki yapılar topluluğunda belirgin bir ahşap işçiliği hakim görünüyordu. Parlak taç kapının üzerinde ahşap sütunların taşıdığı bölüm, çifte minare ve arkasında sarı kubbe görülüyordu. Yapının içerisine daha doğrusu eski bölümlerine girdikçe kalabalık artıyordu. bu kısım çok daha geniş bir avlu ile çevrili idi. Az önce zikrettiğim kısmın karşısında, cephesi bir kısmı mukarnaslı, ahşap panellerle kaplı bir taç kapı yer alıyordu. Taç kapının kenarlıkları ise yeşil çinilerle kalplı idi. Yapının arka kısımlarının ise tuğladan yapıldığı ilk anda fark edilebiliyordu. Bu yapının üst kısmında ise üzerinde bayrak asılı bir saat kulesi görülüyordu. Hemen arkanızda Turkuaz çinilerle kaplı bir kubbe arz-ı endam ediyordu. Burasının avlusunda yerde mezar taşları yoktu, fakat biraz ilerde kemerlerin altından diğer



avluya geçtiğinizde ise siyahlı beyazlı mezar taşları ile kaplı bir avlu bulunuyordu. Bildiğiniz mezarlık, fakat mezar taşları dikine değil, yatay pozisyonda duruyordu. Mezar taşlarının geneli talik hatla yazılı olup, sıklıkla mezar sahibinin fotoğrafını da mezar taşında görmek mümkündür. 17 Kasım 1914 tari-

hinde Tahran'da vefat eden, İran Anayasa Devriminde önemli bir rol oynayan, ulusal kahraman Settâr Han'ın kabrini bulmak arkadaşımız Şahin için büyük bir sevinç yarattı. Tahran'da hava o gün oldukça sıcaktı. Sabahtan beri sıcakta geziyorduk, öğleye doğru yolulmuştuk ve karnımızda acıkmıştı.



Tahran'da Bir Park, Pide, Kavun ve Peynir

Sokak satıcılarının sattığı kavunlardan canımız çekmişti, birkaç tane kavun, peynir ve pide hafif bir öğle yemeği olur dedik ve bunları Tahran'da mutevazı bir parkta, çimlere oturarak afiyetle yedik.

Sadabâd Sarayı

Öğlen hava daha da sıcak olmuştu. Şehrin kuzeyinde tepelere doğru yönelmiştik. Tahran'ın gerçekten de büyük bir şehir olduğu anlaşılıyordu. İki gündür Tahran'da idik, fakat yollar git git bitmiyordu. Her ne kadar bu şehirde yaşıyor olsa da aracı kullanan arakadaşımız da yolları fazla bilimiyordu. Sora sora Bağdat'ın bulunduğu gibi en sonunda biz de Velenjak'dan Kolakçay bölgesine kadar uzanan 410 hektar büyüklüğünde bir araziye yayılan ve üzerinde, Şah döneminden kalan eserlerin teşhir edildiği 18 değişik müzenin yer aldığı Sadâbâd Saray Kompleksi'ni bulmuştuk. Kompleksin girişine aracımız park ettik, fakat talihsizlik sarayın kapalı olduğu güne denk gelmiştik. Sıcığın altında o kadar da sormuş ve burasını bulmak için azmetmiştik. Talihsizlik dedik ve bu defa da yine buraya yakın olduğu ifade edilen Hümeynî'nin evini ziyaret etmek istedik. Daha önce Tahran'da yaşayan arkadaşımız bu evi ziyaret ettiğini söylemişti. Ne var ki bu evi de bulamadık. Yoğun sıcaktan iyice bunalmıştık. Yolda bir dükkanda durduk ve soğuk meyva sularını afiyetle içtik. Mâkû'ya gideceğimiz otobüslerimiz akşama doğru 18 sularında kalkacaktı. Fazla vaktimiz yoktu ve trafiğin de yoğunluğunu bahane ederek erkenden terminale gitmeye karar verdik ve heybetli Azadi Meydanı'nın hemen yanından geçerek Terminal'e doğru yola koyulduk.

Tahran Terminali ve Dönüş

Terminaldeki lokantada, ahşap mahalli oturaklar üzerinde çelo kebabları afiyetle yedik. Otobüsümüze bindiğimizde önümüzde takriben 9 saatlik bir yolculuk vardı. Sabaha doğru Mâkû'ya ulaşmıştık. Sınıra kadar bir taksi tuttuk. İran kısmında bir miktar yoğunluk vardı. Orayı atlatınca bizim sınırdan taksilerin olduğu kısma kadar aşağı yukarı 700, 800 metre yürümek zorunda kaldık. Tabi ellerimiz kitap ve müzik aletleri dolu olarak. Dört gün önce bizi sınıra getiren İğdırlı soförümüz bizi bekliyordu. Sabah aydınlığı iyice kendini göstermeye başlanmıştı. Ağrı dağı arkamıza gelecek şekilde bir fotoğraf çektirdik. Takriben bir saat

sonra Iğdır'da idik. Benim öğleden sonra Ankara'ya uçağım vardı. Biraz istirahat sonrasında Fatih Özkan'ın evinde, mükellef bir kahvaltı sonrasında çektiğimiz fotoğrafları aktarmak üzere fakülteadaki odasına gitmiştik. Odada dört günlük İran gezimizin sohbetine koyulmuştuk bile.

